

О.В. Гнездов

**Судовий контроль за арбітражними рішеннями
у міжнародному цивільному процесі**

Комерційний арбітраж (синонім – “третейський суд”) – це недержавний суд, заснований сторонами, що сперечаються, джерелом правозастосовчої діяльності якого є угода сторін, а не розпорядження закону, що виключає

юрисдикцію державного суду по розгляду конкретної справи в рамках, передбачених угодою [1, с.9]. На автономію арбітражу звертається увага в п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 грудня 1999 р. № 12 "Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, прийнятих у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України" [2, с.18], де відзначається, що згідно зі ст. 5 Закону України "Про міжнародний комерційний арбітраж" (надалі – Закон) з питань, що регулюються цим Законом, не повинно мати місця ніяке втручання суду загальної юрисдикції, крім випадків, коли воно передбачене цим Законом [3].

Водночас, заяви про відсутність у третейського суду компетенції для розгляду спору (ст. 16 Закону), про скасування арбітражного рішення (ст. 34 Закону), а також заяви про дозвіл примусового виконання іноземного арбітражного рішення, включаючи рішення про стягнення судових витрат і заперечення зацікавлених осіб проти визнання іноземних арбітражних рішень, що не потребують примусового виконання (ст. 35-36 Закону, ст. 427 ЦПК), підлягають розгляду в судах.

У судовій практиці також виникали питання можливості забезпечення в порядку ст. ст. 35 і 151 ЦПК позову і доказів по справах, які розглядаються міжнародним комерційним арбітражем. У відповідності зі ст. 9 Закону, звернення до суду загальної юрисдикції до або під час арбітражного розгляду з клопотанням про забезпечення позову, або доказів у справі, що розглядається міжнародним комерційним арбітражем, та винесення судом ухвали про юкиття забезпечувальних заходів, не є несумісним із арбітражною угодою. Слід відзначити, що вказана норма Закону в частині забезпечення позову до арбітражного розгляду не відповідає нормам ЦПК: якщо, відповідно зі ст. 35 ЦПК, звернення до суду про забезпечення доказів можливо також і до пред'явлення позову, то у відповідності зі ст. 149 ЦПК, забезпечення позову припускається на будь-якій стадії процесу, тобто тільки після прийняття позовної заяви судом. Протилежна думка про можливість звернення до суду із клопотанням про забезпечення позову до початку арбітражного розгляду, висловлена в "Практиці розгляду судами справ по клопотаннях про визнання і виконання рішень іноземних судів і про скасування постанов і рішень міжнародного комерційного арбітражу на території України" [4, с. 42]. Отже ця колізія повинна бути усунена в законодавчому порядку.

Своєрідною формою судового контролю за арбітражними рішеннями можна також вважати звернення до суду із клопотаннями про визнання та примусове виконання іноземних арбітражних рішень на території України, але в цих випадках суд не може переглянути або відмінити арбітражне рішення, тому розгляд таких клопотань не є предметом цієї статті.

Компетенція. Арбітраж самостійно приймає постанову про свою компетенцію ("непідсудність" за термінологією Сиронейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р.), у тому числі стосовно будь-яких заперечень щодо наявності або дійсності арбітражної угоди. При цьому арбітраж-

не застереження трактується як угода, що не залежить від інших умов договору, і винесення арбітражем рішення про недійсність договору не тягне в силу закону недійсність арбітражного застереження. Зазначені повноваження надані арбітражу ст. 16 Закону. Аналогічні правила містяться в ст. 16 Типового закону ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговий арбітраж [1, с.104-116], ст. V Європейської конвенції про зовнішньоторговий арбітраж [5].

Заяву про відсутність у арбітражу компетенції може бути зроблено не пізніше подання заперечень щодо позову, причому призначення стороною арбітра або її участь у призначенні арбітра не позбавляє сторону права зробити таку заяву. Заява про перевищення межі компетенції арбітражу повинна бути зроблена як тільки питання, яке на думку сторони виходить за ці межі, буде поставлене в ході арбітражного розгляду. Арбітраж може в будь-якому із цих випадків прийняти заяву, яку зроблено пізніше, якщо він визнає запитомку виправдаланою.

Питання про класну компетенцію розглядається арбітражем як питання поперемісного характеру або в рішенні щодо суті спору. Правилами п. 3 ст. 16 Закону сторонам надане право оскарження до суду постанови арбітражу попереднього характеру про те, що він має компетенцію для розгляду спору. Для таких справ установлена родова підсудність – апеляційному суду, а також імперативна територіальна – за місцем перебування арбітражу (п. 2 ст. 6 Закону). Термін для звернення до суду – 30 днів після одержання стороною повідомлення про постанову арбітражу. Аналогічні правила встановлені ст. 1.8 Регламенту Міжнародного комерційного арбітражного суду при торгово-промисловій палаті України (надалі – ТПП) і ст. 1.8 Регламенту Морської арбітражної комісії при ТПП України. Зазначеними регламентами в якості компетентного суду визначений апеляційний суд м. Києва.

Оскільки постанови щодо компетенції арбітражу не вирішують спору по суті, то за своєю природою вони аналогічні ухвалам суду першої інстанції. Тому, згідно зі ст. 2 Декрету КМУ “Про державне мито” заяви про скасування арбітражних постанов з питань класної компетенції державним митом не опдіються, як і скарги на ухвали суду першої інстанції [2, с. 19].

При вирішенні заяви варто виходити із узгодженого волевиявлення сторін про передачу справи на розгляд до арбітражу, закріпленого в арбітражній угоді або в застереженні. Як підкреслюється в “Узагальненні практики розгляду судами справ по клопотаннях про визнання і виконання рішень іноземних судів і про скасування постанов і рішень міжнародного комерційного арбітражу на території України” є підстави вважати, що у випадку спору про наявність узгодженого волевиявлення сторін у відношенні органу, який має право проводити арбітраж, це питання повинне бути предметом уточнення, узгодження і врегулювання самих сторін, тому що тільки вони мають повноваження на визначення, який саме орган буде здійснювати. Тільки у випадку безперечності факту, що сторони письмово визнали узгоджену волю з цього питання в арбітражному застереженні, суд може вважати, що арбітраж має компетенцію [4, с.42].

За підсумками розгляду справи суд виносить ухвалу, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку. Розгляд судом заяви про відсутність у арбітражу компетенції не призупиняє розгляд справи в арбітражі. До вирішення даної заяви судом арбітраж може продовжувати розгляд і прийняти арбітражне рішення.

Скасування рішення. Арбітражне рішення є остаточним. Законодавством не передбачена можливість оскарження арбітражного рішення у арбітраж вищого рівня, не створена і сама система взаємодіяючих арбітражів, аналогічна системі державних судів. Проте не можна виключити випадків постанови арбітражем незаконного рішення, тому ст. 34 Типового закону ЮНСПРАЛ про міжнародний торговий арбітраж передбачає можливість оскарження в державному суді арбітражного рішення шляхом подачі клопотання про скасування. Аналогічні правила встановлені прийнятими на підставі Типового закону ЮНСПРАЛ національними законами.

Арбітражне рішення може бути оскаржене винятково шляхом надання клопотання про скасування арбітражного рішення в суд держави, закону якого сторони підпорядкували арбітражну угоду, а при відсутності такої вказівки – за законом держави, де рішення було винесене.

Клопотання про скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу підсудні апеляційному судові за місцем перебування арбітражу (п. 2 ст. 6 Закону). Пунктом 2 ст. 34 Закону встановлений привилегіальний термін для подачі клопотання про скасування арбітражного рішення – 3 місяці із дня, коли сторона, яка заявляє клопотання, одержала арбітражне рішення, а у випадку, якщо заявлялося клопотання про виправлення або роз'яснення рішення, або про постанову додаткового рішення (у відповідності зі ст. 33 Закону) – із дня винесення арбітражем рішення з цього прохання. Ці клопотання, відповідно до ст. 2 Декрету КМУ "Про державне мито", повинні оплачуватися державним митом у розмірі 50 % ставки державного мита, що сплачується при подачі відповідної позовної заяви [2, с. 19], а не 50 % арбітражного збору як цього вимагав, наприклад, Київський міський суд при розгляді клопотань про скасування рішень і постанов Міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України [4, с. 42].

Арбітражне рішення не підлягає оскарженню в суді по суті, а може бути оскаржене в суді тільки по процесуальних мотивах. Вичерпний перелік підстав для скасування арбітражного рішення встановлений п. 2 ст. 34 Закону, відповідно до вимог якого арбітражне рішення може бути скасовано, якщо:

1) сторона, що заявляє клопотання про скасування, подає докази того, що: одна із сторін в арбітражній угоді, зазначеній у статті 7 Закону, була якоюсь мірою недієздатною, або ця угода є недійсною за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а в разі відсутності такої вказівки - за законом України, або

– її не було належним чином повідомлено про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд або з інших поважних причин вона не могла подати свої пояснення, або

– рішення винесене щодо непередбаченого арбітражною угодою спору або такого, що не підпадає під її умови, або містить постанови з питань, що виходять за межі арбітражної угоди, проте, якщо постанови з питань, які охоплюються арбітражною угодою, можуть бути відокремлені від тих, що не охоплюються такою угодою, то може бути скасована тільки та частина арбітражного рішення, яка містить постанови з питань, що не охоплюються арбітражною угодою; або

– склад третейського суду чи арбітражна процедура не відповідали угоді сторін, якщо тільки така угода не суперечить будь-якому положенню цього Закону, від якого сторони не можуть відступити, або, за відсутності такої угоди, не відповідати цьому Закону; або

2) суд визнає, що:

– об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законодавством України; або

– арбітражне рішення суперечить публічному порядку України.

Аналогічні підстави для скасування арбітражного рішення передбачені ст. 34 Типового закону ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж, ст. IX Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р. і кореспондуються із правилами ст. V Нью-Йоркської конвенції про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень 1960 р. [7]. Згідно з п. 5 ст. 1 Закону до арбітражних рішень, на які посилається для міжнародного договору або конвенції, наведені підстави скасування рішень застосовуються в межах, передбачених правилами відповідного договору або конвенції.

Розгляд заяв про відсутність в арбітражу компетенції, а також про скасування рішень і постанов, прийятих арбітражем, не повинні розглядатися в порядку, передбаченому для перевірки скарг на судові рішення, бо встановлені розд. 40-42 ЦПК правила стосуються саме перегляду рішень у цивільних справах, прийятих судами загальної юрисдикції. Зазначені заяви повинні розглядатися і вирішуватися в порядку, аналогічному порядку, встановленому Законом України "Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів" [8].

Як підкреслюється у п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 грудня 1999 р. № 12, під визначенням міжнародними договорами України судовим порядком розгляду клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів (арбітражів) розуміється порядок провадження в цивільних справах, встановлений ЦПК. Тому при розгляді зазначених клопотань повинні застосовуватися відповідні інститути ЦПК, які згідно із засадами цивільного судочинства забезпечили б права сторін, об'єктивне, правильне і своєчасне вирішення питання.

Відповідно до п. 4 ст. 34 Закону, суд за клопотанням однієї із сторін, якщо визнає це доцільним, може призупинити провадження в справі на встановлений ним термін, із тим, щоб надати арбітражеві можливість відновити арбітражний розгляд або взяти інші дії, які на думку арбітражу дозволять усунути підстави для скасування арбітражного рішення [2].

За підсумками розгляду справи суд приймає ухвалу про скасування арбітражного рішення (без яких-небудь інших висновків), а при відсутності відповідних підстав - про відмову в задоволенні клопотання. Ці ухвали можуть бути оскаржені в апеляційному порядку.

Аналогічні правила оскарження арбітражних рішень встановлено розділами V регламентів Міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України [9, с. 152-164] і Морської арбітражної комісії при ТПП України [9, с. 176-189].

Світовий досвід засвідчує, що розвиток торгового обігу зумовлює появу третейських судів – як міжнародних, так і внутрішніх. У зв'язку з цим варто було б у цивільному процесуальному кодексі визначити порядок розгляду заяв про відсутність у третейського суду компетенції для розгляду спору, про скасування арбітражного рішення. В даний час, на жаль, ці питання вирішуються за аналогією закону.

Список літератури: 1. В.В. Комаров. Міжнародний комерційний арбітраж. Харків, 1995. 2. Вісник Верховного Суду України, 2000. № 1. 3. Відомості Верховної Ради України, 1994. № 25. 4. Вісник Верховного Суду України, 1998. № 1. 5. Відомості Верховної Ради УРСР, 1963. № 8. 7. Відомості Верховної Ради УРСР, 1960. № 31. 8. Відомості Верховної Ради України, 2002. № 1. 9. Міжнародний комерційний арбітраж в Україні: Законодавство и практика / Под общ. ред. И.С. Побирченко. К., 2000.

Надійшло до редакції 17.12.2002 р.